

DESPRÉS DE LA REVOLUCIÓ:
ESTRATÈGIES INDUSTRIALISTES BARCELONINES
EN LA CONSTRUCCIÓ DE L'ESTAT LIBERAL ESPANYOL (1843-1854)¹

JOAN FUSTER SOBREPÈRE
Universitat Oberta de Catalunya

RESUM

Aquest treball es proposa explicar el paper de la ciutat de Barcelona i de les seves elits, vinculades a l'economia industrial, en la construcció de l'Estat liberal espanyol; quan, una vegada culminada la revolució liberal, l'estabilització moderada el va configurar com un Estat centralista, especialment a partir de la reforma del poder territorial. A partir d'aquesta característica dominant del nou Estat, s'intenta explicar, d'una banda, les dificultats que tingué la burgesia barcelonina per incidir-hi i obtenir polítiques favorables al seu projecte industrialista —que no era solament una política aranzelària defensiva, sinó un programa de desenvolupament capitalista per a Espanya—, i de l'altra, les enormes dificultats que aquestes elits van trobar per assentar la seva hegemonia i governar els conflictes interns propis de la nova societat classista amb els escassos instruments que aquest Estat els posava a l'abast.

PARAULES CLAU

Dècada moderada, burgesia industrial, Estat liberal, Barcelona.

ABSTRACT

This work aims to examine the role of the city of Barcelona and its elites, linked to the industrial economy, in the construction of the liberal Spanish state; when, once the liberal revolution was complete, moderate stabilisation led to a centralist State, especially following the reform of regional powers. In view of this dominant characteristic of the new State, the work looks to assess the difficulties that Barcelona's bourgeoisie had, on the one hand, in influencing and obtaining favourable policies for their industrialist project —which was not simply a defensive tariffs policy, but a capitalist development programme for Spain—, and, on the other, the enormous difficulties that these elites had in establishing their hegemony and governing the internal conflicts inherent in the new classist society with the few instruments that the State provided.

1. Aquest text és un resum de la tesi doctoral titulada *Barcelona a la dècada moderada (1843-1854): El projecte industrialista en la construcció de l'Estat centralista*, realitzada per l'autor sota la direcció del doctor Josep Fontana i Lázaro. Fou defensada l'1 de desembre de 2004, a l'Institut Universitari Jaume Vicens i Vives de la Universitat Pompeu Fabra, davant d'un tribunal format per Borja de Riquer i Permanyer (Universitat Autònoma de Barcelona), Joseba Agirreazkuenaga Zigorraga (Universitat del País Basc), Josep Maria Delgado Ribas (Universitat Pompeu Fabra), Pere Pascual i Domènech (Universitat de Barcelona) i Josep Maria Pons i Altés (Universitat Jaume I de Castelló de la Plana), el qual li atorgà la qualificació d'excel·lent *cum laude* (per unanimitat).

KEY WORDS

Moderate decade, industrial bourgeoisie, liberal state, Barcelona.

INTRODUCCIÓ

La nostra historiografia ha explicat en les darreres dècades i d'una manera ben satisfactòria com la conclusió de la fase revolucionària i el triomf definitiu de les transformacions juridicopolítiques que va comportar, i que coneixem com a revolució liberal, així com la fi de la guerra Carlina el 1840, van aplanar el camí —iniciat ja uns anys abans i amb profundes arrels en el desenvolupament català del set-cents— d'un desenvolupament industrial excepcional i sostingut a la ciutat de Barcelona entre 1840 i 1860. No podem dir el mateix sobre la història política d'aquests anys, que presenta encara buits substancials; i per bé que el dinou català ha estat en molts aspectes ben estudiat —només cal recordar les excepcionals síntesis de Vicens i Vives, i la més recent de Fontana—,² no disposàvem pràcticament per als anys de la dècada moderada (1843-1854), des del trienni esparterista,³ abordat per diversos autors des de la perspectiva de la història social, fins al Bienni, que compta amb l'insuperat treball de J. Benet i C. Martí,⁴ d'un correlat sobre les conseqüències i les implicacions polítiques de la doble transformació que es produeix, ni de la configuració efectiva dels poders a Barcelona. Però el punt on hem volgut posar l'accent, com el títol del treball indica, és a veure què va suposar el nou marc de restriccions sorgit de la implantació del règim moderat, amb la seva configuració centralista, per als plans de la burgesia barcelonina de desplegar a escala local i espanyola el model industrialista de desenvolupament que des de feia uns anys s'estava gestant a Barcelona.

EL PROJECTE INDUSTRIALISTA

El desenvolupament industrial barceloní —tal com va explicar el malaguanyat Ernest Lluch—,⁵ va donar lloc molt aviat a la formulació d'un programa econòmic i polític que coneixem amb el nom d'*industrialisme*.

El projecte industrialista va tenir una llarga gestació, a partir del moment que es va produir el col·lapse del comerç colonial, que va obligar els catalans a refer les seves estratègies de desenvolupament econòmic i polític. Aleshores, homes com Bo-

2. Jaume VICENS I VIVES i Montserrat LLORENS (1958), *Industrials i polítics al segle XIX*, Barcelona, Teide; Josep FONTANA LÁZARO (1988), *La fi de l'Antic Règim i la industrialització, 1787-1868*, a Pierre VILAR (dir.), *Història de Catalunya*, vol. v, Barcelona, Edicions 62.

3. Genís BARNOSSELL (1999), *Orígens del sindicalisme català*, Vic, Eumo; Josep M. OLLÉ I ROMEU (2003), *L'oligarquia i la construcció de l'estat centralista: Estat de setge a Catalunya (1844-1847)*, Barcelona, edició de l'autor.

4. Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976), *Barcelona a mitjan segle XIX: El moviment obrer durant el Bienni progressista (1854-1856)*, Barcelona, Curial, 2 v.

5. Ernest LLUCH MARTÍN (1973), *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840): Els orígens ideològics del proteccionisme i la presa de consciència de la burgesia catalana*, Barcelona, Edicions 62.

naventura Gassó, Guillem Oliver i Eudald Jaumandreu van elaborar l'esquema que coneixem amb aquest nom.

En síntesi, la burgesia barcelonina, ateses les escasses possibilitats de desenvolupament en els mercats exteriors, va apostar per un canvi revolucionari que liquidés les estructures de l'Antic Règim, a fi de desenvolupar una creixent divisió del treball dins un mercat nacional integrat, al si del qual Catalunya, i, específicament, Barcelona, operés com la fàbrica d'Espanya proveint les àrees agràries de productes de la seva indústria —singularment, de la cotonera.

En definitiva, això significava l'esforç de bastir una indústria moderna i integrar-la en un mercat interior espanyol. El desenvolupament desigual de les estructures capitalistes a Espanya va donar lloc a una Catalunya industrial que va assumir la defensa del mercat nacional, dins una Espanya agrària dominada per una oligarquia agrària poc sensible, quan no hostil, als plantejaments industrialistes catalans.

A més, les condicions en què es va desenvolupar aquesta indústria, amb la crònica manca de matèries primeres que la feia poc competitiva en els mercats exteriors, van portar els seus promotors a defensar des de molt aviat una política de protecció dels seus productes en el mercat nacional.

Però el proteccionisme, en el segon terç del segle XIX, no era només un estricte recurs defensiu dels industrials catalans per no sucumbir al contraban i les amenaces liberalitzadores dels governs apressats per l'estat precari de la hisenda pública; era un model de política econòmica per al desenvolupament capitalista d'un país retardat i sense els recursos naturals bàsics, que forçosament per al desenvolupament de les regions cerealistes havia de preveure algun tipus de reforma agrària que l'afavorís, i la construcció d'una xarxa de transports: carreteres, ferrocarril, canals i ports, que facilitessin els intercanvis i la integració d'aquest mercat. En definitiva, l'exportació a Espanya del model català de desenvolupament que Pere Pascual ha descrit.⁶

EL CENTRALISME MODERAT

El centralisme, per la seva banda, és al nostre entendre l'argument dominant de la reacció moderada i l'inspirador del règim que coneixem amb aquest nom.⁷ En aquest sentit, creiem possible afirmar que el disseny d'una nova ordenació del po-

6. Pere PASCUAL DOMÈNECH (1990), *Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle XIX: Formació i desestructuració d'un sistema econòmic*, Barcelona, Crítica.

7. Sobre la dècada moderada, l'escassetat de monografies és extraordinària. Vegeu les de José Luis COMELLAS (1970), *Los moderados en el poder*, Madrid, CSIC; FRANCISCO CÁNOVAS SÁNCHEZ (1982), *El Partido Moderado*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales. Vegeu també les històries i els testimonis generals de l'època: Fernando GARRIDO (1868-1869), *Historia del reinado del último Borbón en España*, Barcelona, Salvador Manero, 3 v.; Marqués de MIRAFLORES (1873), *Memorias políticas para escribir la historia del reinado de Isabel II*, Madrid, Imprenta y Esterotipia de M. Rivadeneyra, 2 v. Així com de posteriors, els clàssics: Juan del NIDO y SEGALERVA (1910), *Antología de las Cortes desde 1840 a 1846*, Madrid, Congreso

der territorial és el mòbil i l'objectiu central de la reacció moderada de 1843. El recurs al centralisme seria l'instrument per aconseguir-ho.

En aquest punt, el disseny moderat que les classes propietàries animaren volia servir a un doble objectiu: controlar tots els poders de l'Estat des de dalt —d'ací la insistència en el caràcter administratiu dels poders territorials i en la legitimitat exclusiva de les Corts i la Corona com a poders substantius—, i imposar i sostenir en el poder local els grups afins que en determinats territoris eren notòriament minoritaris i incapaços d'imposar la seva hegemonia per ells mateixos, i aquest era de manera notòria el cas de Barcelona.

La reformulació moderada, tot i la seva amplitud, va descansar sobre dos pilars: la reforma tributària i l'ordenació territorial centralista.⁸ La primera, tenia com a objectiu homogeneïtzar les figures impositores i regularitzar la situació de la hisenda per tal d'incrementar la recaptació. Això s'aconseguiria només parcialment, les formes de recaptació col·lectives i els nous impostos afavoririen el frau i n'incrementaven el caràcter discriminatori. La segona, el disseny territorial, descansava sobre una idea de l'Estat jerarquitzada i piramidal, on l'Administració local exercia les seves

---

de los Diputados, Valentín Tordesillas; Evaristo LÓPEZ (1912), *Antología de Las Cortes 1846-1854*, Madrid, Congreso de los Diputados, Valentín Tordesillas. Pel que fa a Catalunya, cal referir-se encara a un llibre tan vell com el de Jaime CARRERA PUJAL (1957), *Historia política de Catalunya en el siglo XIX*, Barcelona, Bosch, 7 v. Per als primers anys, vegeu J. M. OLLÉ i ROMEU (2003). I sobre la ciutat de Barcelona, Jesús MESTRE (1985), *Una ciutat emmurallada en temps de la revolució industrial. Barcelona: ciutat, societat i política (1823-1859)*, Universitat de Barcelona, tesi doctoral; Ramon ARNABAT (2003), «La revolució liberal a Barcelona (1808-1868). Política de classes i classes de política», a *VIII Congrés d'Història de Barcelona*, Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat, novembre de 2003 (en premsa). Per a la Catalunya interior cal consultar el treball de Josep Maria PONS (2002), *Moderats i progressistes a la Lleida del segle XIX*, Lleida, Pagès Editors. També hi ha alguns estudis monogràfics sobre l'època, referits a altres zones d'Espanya, com ara el de P. DÍAZ MARÍN (1998), *Después de la revolución: Centralismo y burguesía en Alicante (1844-1854)*, Alacant, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert.

8. Per al debat sobre el règim local espanyol es pot consultar Enric ARGULLOL i Sebastián MARTÍN RETORTILLO (1973), «Aproximación histórica al tema de la descentralización (1812-1931)», a S. MARTÍN RETORTILLO (dir.), *Descentralización administrativa y organización política*, vol. I, Madrid, Alfaguara; Alejandro NIETO (1996), *Los primeros pasos del Estado constitucional: Historia administrativa de la regencia de María Cristina de Borbón*, Barcelona, Ariel; Concepción de CASTRO (1979), *La Revolución Liberal y los municipios españoles (1812-1868)*, Madrid, Alianza; Adolfo POSADA (1982), *Evolución legislativa del régimen local en España: 1812-1909*, Madrid, Instituto de Estudios de Administración Local; Martí BASSOLS (1973), *Génesis y evolución del derecho urbanístico español (1812-1956)*, Madrid, Montecorvo; Javier GARCÍA FERNÁNDEZ (1983), *El origen del municipio constitucional: autonomía y descentralización en Francia y España*, Madrid, Instituto de Estudios de Administración Local; Joaquín del MORAL RUIZ (1984), *Hacienda central y haciendas locales, 1845-1905*, Madrid, Instituto de Estudios de Administración Local; Ramon GRAU, Manel ARRANZ i Marina LÓPEZ (1987), «Anàlisi històrica de l'Ajuntament de Barcelona», a *Barcelona: Anàlisi històrica del règim municipal. Documents de treball per a la Carta Municipal*, núm. 3, Barcelona, Ajuntament de Barcelona; i també Ramon GRAU i Marina LÓPEZ (1989), «Ajuntament de Barcelona i Estat liberal: els límits de l'empresa centralista espanyola», a *Història urbana del Pla de Barcelona: Actes del II Congrés d'Història del Pla de Barcelona*, vol. II, Barcelona, Institut Municipal d'Història.

funcions per una delegació governamental i sota la direcció de funcionaris designats pel poder central. Això va significar pràcticament la desaparició política de les diputacions provincials —que en el règim liberal nascut a Cadis tenien un paper polític substantiu de defensa i foment dels interessos provincials i d'integració a les estructures de l'Estat de les elits locals—, les quals van restar sota la direcció dels caps polítics designats pel Govern.

En el disseny moderat, el cap polític, tal com ha explicat Manel Risques,⁹ prenia una importància decisiva, ja que es convertia en la peça que a partir de rebre les instruccions des del Govern de Madrid tenia la funció de fer-les complir en tot el territori sota la seva administració. A més, se li encomanava la direcció de l'ordre públic, i de manera informal esdevenia l'agent electoral del Govern en el territori.

Per últim, els ajuntaments convertits quasi en unes agències dependents del Govern, mantenien només competències residuals quant a l'administració del seus interessos i adquirien el caràcter presidencialista que ha configurat l'Administració local espanyola contemporània. L'alcalde ho era tot, el consistori molt poca cosa i, a més, a les capitals de província, l'ajuntament podia estar presidit pel cap polític o, en cas de considerar-ho el Govern, per un corregidor —una figura extreta directament de l'Antic Règim— designat per aquell lliurement. El disseny es completava amb una reducció significativa del sufragi; es passava d'un sufragi gairebé universal masculí i indirecte a les eleccions locals, al sufragi directe censatari dels majors contribuents, que restringiria el dret a vot a l'entorn de l'11 % dels veïns, a Barcelona, i al 2,5 % de la població catalana.¹⁰

LA IMPLANTACIÓ DEL RÈGIM MODERAT A BARCELONA

L'argument central d'aquests anys va ser la difícil convivència entre els projectes industrialistes de les classes dirigents barcelonines i el disseny restrictiu de l'Estat centralista moderat. De manera succinta, i inscrits en el marc de la dinàmica política, s'apunten ara els episodis més destacats d'aquest conflicte, tot mostrant alguns dels principals arguments del treball que presentem.

A Barcelona, el disseny de l'Estat centralista, dirigit des del Govern a través dels caps polítics, trobaria en les pràctiques assentades al llarg del període de transició, però sobretot per la mateixa estructura social de la ciutat —en un procés avançat d'industrialització—, una gran dificultat per implantar-se. Entre novembre de 1843 i

9. Manel RISQUES CORBELLA (1995), *El govern civil de Barcelona al segle XIX*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

10. El càcul l'hem realitzat a partir de les dades de població publicades per Figuerola (Laureà FIGUEROLA (ed. 1993), *Estadística de Barcelona en 1849*, Barcelona, Alta Fulla (estudi preliminar i índexs d'Anton Costas)) i del cens electoral de 1847 per a les eleccions municipals (AAMB, Secció de Governació, Sèrie A, exp. 2354), així com de les que facilita Jesús MESTRE (1985, p. 659) per a les eleccions a Corts en la seva tesi.

gener de 1845, el capità general, baró de Meer, a l'empara de l'estat de setge, havia esdevingut un autèntic governador general al Principat, sovint en relació directa no només amb els ministres, sinó també amb el president i la reina, i a més s'havia convertit també en el punt de referència d'una societat civil poc estructurada; d'una banda, perquè les velles formes de sociabilitat, com els gremis, havien decaïgut després de la revolució, però també perquè la nova legislació local xocava amb una llarga tradició d'autonomia municipal que ni el Decret de Nova Planta no havia liquidat definitivament, a la qual ara la societat barcelonina no es resignava a renunciar —hem trobat prou episodis d'aquesta resistència a l'Ajuntament de la ciutat. A més, el sistema de partits a Barcelona pràcticament no funcionava; el progressista estava desballestat per les persecucions, el republicà, empresonat, i el moderat era poca cosa més que allò que es determinava al palau de Capitania. I les forces socials —patronal i associacions obreres— vivien, naturalment, en ordre ben divers, subjectes a la desconfiança i el dirigisme de les autoritats.

Això no vol dir que aquests mateixos capitans generals no juguessin un paper en la governació del Principat que anava més enllà de la pura repressió. El mateix Meer es va convertir en el portaveu dels interessos proteccionistes catalans davant del Govern de Narváez, així com d'altres reclamacions molt sentides, com la negociació dels crònics endarreriments per la liquidació de la quinta o l'impuls de la reunió de les quatre diputacions per engegar algunes obres públiques d'interès supra-provincial —allò que ha fet que Vicens i Vives el vegi com un provincialista.

Tanmateix, quan Meer va ser substituït, en gran mesura a causa dels seus excessos repressius, i d'una autonomia de la qual els ministres recelaven, va ser substituït, i ho va ser per un home com Manuel de la Concha, un pes pesant del moderantisme, que ambicionava disputar a Narváez la direcció del partit. El que es va produir va ser la consolidació política del capità general com a instància de Govern superior a Catalunya —episodis com la negociació de l'impost de pavellons entre l'Ajuntament i el general il·lustren bé aquesta situació.

Va ser tan rellevant el paper d'aquests militars, i l'absorció que en la pràctica van fer de les facultats de les autoritats civils, que el disseny uniformista i centralitzador de la legislació doctrinària es va veure completament alterat; de manera que la divisió provincial, que havia de ser la pedra angular del sistema, va esdevenir inoperant a Catalunya, i a la pràctica la que es va mantenir com a unitat administrativa va ser el Principat. La resultant de tot plegat seria una governació més autoritària, certament, però també més propera. En la mesura que aquests generals adoptaven estratègies de coacció, aquestes resultaven més cruentes que enlloc, però sovint també es veien abocats per les circumstàncies a fórmules de transacció amb els seus administrats.

És en aquesta lògica que l'actuació d'un capità general es podia veure abocada al fracàs o a l'èxit, segons el marge de maniobra que les condicions polítiques generals li atorguessin. Així, Concha, amb una bona sintonia amb les classes dirigents barcelonines, i en una situació de creixent normalització del sistema constitucional,

es va veure abocat al fracàs quan, el 1845, la celebració per primera vegada al Principat de la quinta pel sistema dels sorteig va desembocar en una revolta generalitzada que el Govern central va voler liquidar amb fermesa, i el general va haver de ser substituït. En canvi, el general Pavía,¹¹ que arribaria a la Capitania amb la guerra civil en marxa i l'esclat revolucionari europeu que la va seguir, va disposar d'un ample marge de maniobra, justament per allò que tenia d'excepcional la situació.

És cert que els grups de l'oposició barcelonina, fossin republicans o progressistes, havien estat escapçats per la repressió i encara no havien tingut ocasió de refer-se, i que les associacions obreres havien estat debilitades en les seves bases, especialment en la seva capacitat de finançament, i també que respecte a la revolució europea dins el partit progressista es va imposar la línia legalista de Cortina i Madoz; un conjunt de circumstàncies que feien difícil un esclat revolucionari com el que es va produir a la major part de capitals europees. Però les condicions generals a la ciutat també havien madurat per fer possible la política que va propiciar Pavía.

El general va actuar en dos camps; d'una banda, en la contenció de la revolta carlista, però, sobretot, convençut que l'autèntic risc per al règim liberal es trobava en l'esclat d'una revolució de caràcter democràtic o d'una revolta obrera, es va aplicar a trobar una entesa amb les forces vives del Principat per prevenir la revolució urbana. A la ciutat, Pavía va trobar suport en la recentment creada Junta de Fàbriques —que a partir de la Comissió de Fàbriques havia agrupat els empresaris de tots els sectors per iniciativa d'Ángel Villalobos— per afrontar la crisi econòmica d'acord amb la patronal. Així, mentre l'Ajuntament ofería feina als desocupats en les obres públiques de la ciutat, d'acord amb les associacions obreres, la Junta, d'acord amb els fabricants i l'Ajuntament, gestionava un emprèstit per evitar que tanquessin les fàbriques. Al final, aquesta darrera mesura no va arribar a donar resultats per les dificultats dels fabricants a fer les aportacions que se'ls demanava justament en un moment de forta selecció empresarial a causa del procés de mecanització de la filatura que s'estava produint, tal com ressenya en un treball recent García Balanyà,¹² però la ciutat va viure una autèntica mobilització social per fer front a la crisi i en defensa del règim liberal: hi va haver funcions del Liceu a favor dels aturats i subscripcions de donatius a la premsa, entre altres iniciatives.

L'Ajuntament va resultar ser l'única Administració amb capacitat per gestionar i implantar els projectes del general, i el seu paper es va veure revalorat. La patronal va descobrir la seva capacitat d'esdevenir un agent polític, no només en les campa-

11. Aquest general ens ha deixat unes esplèndides memòries de la seva estada a la Capitania General de Catalunya. Vegeu Manuel PAVÍA (marquès de Novaliches) (1851), *Memoria sobre la guerra de Cataluña: desde marzo de 1847 hasta setiembre del mismo año y desde noviembre de 1847 a setiembre de 1848; por el teniente general D. Manuel de Pavía, marqués de Novaliches*. Madrid, Imprenta de D. B. González.

12. Albert GARCÍA BALANYÀ (2004), *La fabricació de la fàbrica: Treball i política a la Catalunya cotonera (1784-1884)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

nyes defensives contra les disposicions governamentals, ja fossin la rebaixa d'aranzels o els tractats comercials desfavorables, sinó també amb vista a establir una hegemonia política a la ciutat que es pogués projectar sobre la política espanyola.

Pavía, finalment, seria destituït per Narváez, impacient per acabar una guerra que s'eternitzava i que el de Loja tan sols era capaç d'interpretar en termes d'operacions militars; però el 48, i justament no per revolucionari, havia estat un any decisiu en la configuració de les forces polítiques i socials de la ciutat amb vista al futur.

Tanmateix, si l'ample marge de maniobra de Pavía davant del Govern es devia a les condicions excepcionals que la crisi oferia, també la col·laboració que aquesta burgesia industrial li va dispensar es devia a aquesta conjuntura excepcional, igual com havia passat en els anys de repressió de Meer. Passat l'ensurt de 1843, els fabricants, i en general els sectors vinculats amb l'economia industrial barcelonina, van patir constantment la incomprensió d'uns governs formats sovint d'uns partits i uns polítics que, avesats a unes altres condicions i estructures econòmiques, mostraven una completa incomprensió per les demandes de la nova societat industrial.

Tot i que aquesta burgesia barcelonina va jugar a l'entesa amb els capitans generals de torn, i sovint va trobar avantatge a fer-ho, tenint com tenia unes autoritats allunyades que no podien comprendre la societat barcelonina ni la mena de transformacions i conflictes que s'hi produïen, això no vol dir que no s'adonessin que la mena d'Estat que els moderats estaven construint, amb els seus empelts autoritaris, el seu paternalisme i intervencionisme social, i la seva incapaç gestió de les necessitats de l'economia i la ciutat modernes, era un Estat, que, mantenint-los en una posició permanent de subordinació, no servia els seus interessos. L'única cosa que podien fer era intervenir decididament en política cercant un nou bloc social i polític amb qui mirar de construir les bases d'una altra mena d'estabilitat, naturalment patrícia i censatària, però capaç de posar en marxa les reformes que el seu model econòmic demandava.

RECONSIDERACIONS POLÍTiques DESPRÉS DEL «48»

La Revolució europea de 1848 havia abonat la percepció a Barcelona de l'esgotament d'una política moderada massa constrenyent, feta a partir d'un model doctrinari impracticable a la ciutat, que s'havia volgut corregir a base d'empelts autoritaris. Passats els moments excepcionals, aquestes solucions van mostrar les seves limitacions; es van crear les condicions per a una reconsideració general de les premisses polítiques que havien dominat en els anys de la revolució liberal i va néixer la necessitat de construir-ne de noves en tots els sectors polítics i socials. De fet, l'esclat europeu, en demanda d'un nou impuls democratitzador, havia tingut l'efecte de mostrar com en un mirall la desnaturalització de les institucions liberals que havien perpetrat els moderats a Espanya.

A aquest fet hi va contribuir poderosament l'aparició en escena d'una nova generació política, especialment formada per professionals, advocats sobretot, però

també publicistes i empleats de l'Administració, que s'havia deslliurat de les temences que constrenyien la intel·lectualitat burgesa de la generació anterior, tan marcada per l'experiència de les primeres bullangues, tal com han assenyalat Vicens i Vives i Rubio i Balaguer.¹³ La doble revolució havia creat una nova sociologia urbana i havia permès l'aparició de nous elements en la classe mitjana que cercaven en l'exercici professional i en la política la palanca del seu ascens social.¹⁴

En tot cas, el projecte industrialista, va impregnar tots els sectors polítics, des dels moderats més porucs fins als republicans, els primers socialistes i el primer moviment obrer. És remarcable en aquest sentit, per il·lustrar la poderosa fascinació que la transformació econòmica va produir en tots els camps, la posició de Jaume Balmes,¹⁵ qui des de posicions antiliberals i a partir de l'observació de la realitat, va acceptar el caràcter irreversible de la revolució industrial, tot oferint a la burgesia barcelonina l'adopció del catolicisme com a mecanisme de consens ideològic que aportés els elements de cohesió social que, en aguda observació de Balmes, l'individualisme liberal no estava en condicions de proveir. Una posició que si bé va resultar marginal en aquests moments es veuria revalorada unes dècades més tard quan els conflictes classistes s'aguditzessin.

En l'altre extrem del ventall ideològic, en les fileres demòcratopublicanes, aquests són els anys de l'aparició de les grans figures que dissenyarien un programa i fundarien una tradició i una cultura política d'arrel positivista que transcendiria el segle. De la mà de Pi i Margall, principalment, però amb la decisiva participació d'altres individus —en el pla teòric cal destacar Joan B. Guardiola, que va introduir les idees de Prudhon a Espanya—,¹⁶ es va formular un ideal de radicalisme democràtic i social fonamentat en el federalisme associatiu, que constituïria la tradició central de l'esquerra catalana.

Però en el terreny polític, els moviments rellevants, a curt termini, tenen lloc en ambdues ales del camp liberal. És el moment de l'aparició entre els sectors conservadors d'un component autòcton que opera autònomament del Govern central i dels òrgans del partit moderat, i que està més pendent d'influir-hi per aixecar noves polítiques favorables als grups socials que estan cristal·litzant a Barcelona amb ambicions de fer hegemònic el projecte industrialista, que no pas d'obtenir una professionalització personal al servei del poder que culmini amb una carrera política a Madrid.

13. J. VICENS I VIVES i M. LLORENS (1958), p. 200-203; Jordi RUBIÓ i BALAGUER (1962), «La Renaixença», a Ramon d'ABADAL *et al.* (1962), *Moments crucials de la història de Catalunya*, Barcelona, Vicens Vives, p. 287-327.

14. Per al cas de Barcelona hi ha algunes aportacions interessants sobre aquesta qüestió, com la de Josep M. FRADERA (COORD.) (2002), *Societat, política i cultura a Catalunya, 1830-1880*, Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat, col·l. «Quaderns d'Història», núm. 6.

15. Vegeu Josep Maria FRADERA (1996), *Jaume Balmes: Els fonaments racionals d'una política catòlica*, Vic, Eumo.

16. Joan B. GUARDIOLA (1851), *El libro de la democracia*, Barcelona, Imprenta de Oliveras Hermanos.

L'aparició del periòdic polític *El Locomotor*, que impulsava el grup de joves intel·lectuals dirigit per Mañé i Flaquer, i on hi havia homes que esdevindrien tan decisius per al conservadorisme català al llarg de tot el segle com Duran i Bas o Reynals i Rabassa, és la principal manifestació d'aquesta renovació. El nou periòdic formulava la necessitat, molt sentida en els ambients polítics barcelonins, de canviar la política de notabilitats i partits dominant a Madrid per una política atenta als interessos materials, és a dir, per una política genuïnament burgesa. Aquesta proposta acariava la idea d'una conciliació o unió liberal, que es va denominar *Centro del Congreso* i que tindria en els anys immediatament posteriors, fins al 1863, diverses concrecions, com el famós *ministerialismo a la catalana* de Francesc Permanyer, tal com ha mostrat Borja de Riquer,¹⁷ al capdavant tan efímer, i que va arribar després de tantes decepcions.

Però en la conjuntura dels anys cinquanta, en els anys d'exaltació del Manifest del Manzanares o de l'acta addicional de 1856, era versemblant creure en la possibilitat de reforma del règim moderat, en l'adopció, almenys parcial, del programa industrialista. Les reformes que Madoz promouria en el Bienni —la segona desamortització, la Llei de ferrocarrils i la Llei de societats de crèdit— ho vénen a demostrar, com testimonia eloqüentment el text d'Illas i Vidal de 1857.¹⁸

Tanmateix, seria l'articulació política dissenyada des de la patronal, amb la participació del sector legalista del partit progressista dirigit per Madoz, el projecte que d'una forma decidida passaria a l'acció política en defensa del projecte industrialista, ja des de 1849.

Des de 1847, entre els fabricants catalans, el grup econòmic de més èxit d'aquests anys, i en certa manera els portadors per antonomàsia del projecte industrialista, va quallar la idea de crear un ampli front industrial que agrupés tots els sectors productius per anar més enllà de les pures actuacions defensives de la Comissió de Fàbriques. Es tractava de menar una acció política de contingut industrialista, que tenia certament una base defensiva entorn de la qual cristal·litzaven i s'agrupaven tots els sectors d'aquesta classe —el proteccionisme—, però que en un clima típic de grup d'èxit incontestable es projectava sobre la política espanyola fent abstracció dels vells partits i adoptant una posició accidentalista respecte al color dels homes del Govern, sempre que seguissin els principis de protecció de la indústria nacional, mesures de foment al mercat interior i desenvolupament de les comunicacions —especialment el ferrocarril—, alleugeriment de l'Administració de l'Estat i descentralització, i el programa de reformes urbanes que la transformació de la ciutat industrial necessitava —enderroc de les muralles, eixample i port.

17. Borja de RIQUER (2000), *Identitats contemporànies a Espanya: Catalunya i Espanya*, Vic, Eumo.

18. Joan ILLAS I VIDAL (1857), *Un consejo al partido moderado*, Madrid, Imprenta y Estereotipia de M. Rivadeneyra, p. 9 i s.

La creació de la Junta de Fàbriques, així com la de l'Institut Industrial de Catalunya i el seu portaveu, *El Bien Público*, que en el seu conjunt coneixem tan bé gràcies als treballs de Roser Solà,¹⁹ juntament amb iniciatives paral·leles com la creació de l'Associació Defensora del Treball Nacional i de la Classe Obrera, impulsada per elements progressistes com Soler i Espalter i Antoni Pujades amb el propòsit d'integrar un bloc interclassista en connexió amb les societats obreres més o menys tolerades, van suposar en conjunt el major esforç fet fins en aquell moment per difondre i promoure tant a escala local, amb l'assentament d'una hegemonia cultural, com espanyola, amb el pas a l'acció política, el projecte industrialista en tots els seus vessants.

EL ANYS DE LA COALICIÓ OPOSITORA 1849-1854

A finals de 1849, la conjuntura a la ciutat semblava propícia per a la cristallització d'una nova oferta política sota la direcció dels fabricants agrupats a la Junta de Fàbriques. Una sèrie de circumstàncies abonaven l'optimisme de la patronal. Després d'anys de litigis amb les autoritats, se'ls havia autoritzat una nova institucionalització de les seves organitzacions, i això els permetia passar clarament a l'ofensiva, desplegant tota una trama institucional, i obtenir una hegemonia indiscutible en l'opinió barcelonina, a través del seu periòdic, però també del conservador *El Locomotor* i de la premsa progressista que seguia les seves directrius.

A més, la Capitanía General l'ocupava un Concha que havia revalorat la seva popularitat arran de la victòria sobre els carlistes i volia jugar un paper en la política espanyola, opció en la qual la burgesia de la ciutat, amb qui tenia una bona entesa, podia servir-li de base per catapultar-se cap a Madrid. Finalment, la reforma aranzelària que el Govern havia aprovat havia resultat més suau del que s'esperava, però sobretot l'acord havia estat possible gràcies a les gestions dels agents de la patronal catalana a Madrid, que s'havien mostrat eficaços. El moment era propici per passar del *lobbisme* a la política. El clima d'exaltació i eufòria en què se celebraria la inauguració de la nova fàbrica dels Muntadas a Sants, presidida significativament per Pascual Madoz, el febrer de 1850, expressa gràficament aquesta situació.

Tanmateix, aquest panorama tan falaguer es va veure pertorbat per un assumpte aparentment menor, una qüestió de política local que introduiria contratemps i interrogants a la solidesa d'aquesta hegemonia, i posaria en qüestió, seriosament, la capacitat de l'Estat moderat per gestionar les complexitats de la societat classista.

L'estiu del 1849, les quintes protagonitzaren novament la vida política catalana. Passada l'etapa d'excepció marcada per la crisi, la guerra i la revolució, el Govern va

19. ROSER SOLÀ I MONTSERRAT (1997), *L'Institut Industrial de Catalunya i l'associacionisme industrial des de 1820 a 1854*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

intentar altre cop organitzar la quinta en les condicions previstes a la llei, que tant malestar provocaven a Catalunya. El resultat d'un llarg procés ple de conflictes entre la corporació municipal i les autoritats superiors va ser la insubordinació de l'Ajuntament de Barcelona: el dia assenyalat per a la seva celebració, no es va efectuar el sorteig de les quintes a Barcelona. La reacció va ser fulminant, l'Ajuntament va ser destituït pel general Concha i substituït per un altre de designació governativa compost per tots els prohoms de la ciutat.

Tot semblava indicar que l'ordre s'havia recuperat. Tanmateix, això només havia estat el primer assalt d'una sorda batalla que havia d'escindir l'opinió conservadora de la ciutat. Quan van arribar les eleccions municipals el mes de novembre, i sota l'aparent i inofensiva confrontació teatral entre *liceistes* i *cruzados*, es ventilava a Barcelona una confrontació entre diversos grups del conglomerat classista conservador. L'Ajuntament designat, que va poder resoldre la qüestió de les quintes pagant íntegrament l'import de la substitució a la ciutat, gràcies al fet que les autoritats superiors van permetre-li poder disposar d'un avançament de caixa totalment irregular, es va presentar a una reelecció anunciada com un test del suport al general Concha.

De la banda del capità general s'arregleraren el consistori de designació governativa, que agrupà la gent més significativa de la ciutat, la premsa burgesa i moderada, i els promotors del Liceu —els principals capitalistes de la ciutat—; i de l'altra, les classes mitjanes, que esperaven del règim moderat una estabilització conservadora, *ordre*, en una paraula, però que desconfiaven d'aquell nou ordre que destruïa les seves seguretats i solidaritats tradicionals: la substitució col·lectiva de la quinta amb l'aportació de recursos municipals —d'ara endavant impracticable, per imperatiu legal—, el sosteniment de les institucions benèfiques a través del privilegi de les funcions teatrals —que el règim havia liberalitzat. El nou ordre generava desajustos, i la seva imposició per mètodes autoritaris com la suspensió d'un ajuntament i la humiliació dels seus membres provocava malestar.

Al capdavall, les eleccions municipals van donar la victòria a la candidatura *cruzada*, que no havia comptat amb el suport de cap òrgan de premsa, ni de les autoritats, ni de la patronal; el ressentiment dels qui havien estat apartats de la funció edilícia, les resistències vers un nou món que assentava el principi de la llibertat econòmica però no aportava noves formes de cohesió social i solidaritat interna en temes tan sensibles com eren les quintes o les institucions de beneficència, van fer cristal·litzar la protesta. Potser també van jugar-hi interessos privats, petites corrupcions dels regidors que cessaven; però això no tenia cap rellevància al costat del fet que el Liceu s'havia construït sense respectar cap norma, en un procés ple d'irregularitats i gaudint d'una protecció ostensible de les autoritats. Les eleccions locals van ser el moment perquè els perdedors del nou món, no endebades la candidatura guanyadora estava formada majoritàriament per menestrals, derrotessin la prepotència dels guanyadors. Els efectes pràctics sobre l'Ajuntament van ser nuls. El sistema moderat va permetre a les autoritats controlar-lo amb el nomenament d'un corregi-

dor. Les conseqüències polítiques de fons serien més importants: Concha, desairat, marxarà cap a Madrid per assistir a les sessions del Senat, i ja no tornarà a la ciutat. Les possibilitats de convertir l'Ajuntament en una plataforma des de la qual assajar una gestió de la ciutat industrial al servei de l'acariciada hegemonia de la burgesia industrial haurà d'esperar fins al 1852, en circumstàncies ja molt diferents.

Els fabricants, tanmateix, van tirar endavant amb la seva estratègia. Al gener van aconseguir fer elegir diputat Joan Vilaregut,²⁰ fabricant i progressista, en unes eleccions parcials. I a l'estiu, una candidatura completa als quatre districtes de la ciutat, sostinguda per la premsa patronal i progressista, i impulsada per un comitè presidit per Joan Jaumandreu —que també presidia la Junta de Fàbriques i l'Institut Industrial—, s'imposava a la ciutat —en formaven part Sebastià Anton Pascual, Illa i Balaguer, Domènech i Madoz—, justament en les Corts *de família* que el comte de San Luis havia aconseguit fer elegir al seu gust.

La reacció governamental va ser brutal, es va procedir al tancament de la Junta de Fàbriques, l'Institut Industrial i *El Bien Público* —l'Associació Defensora del Treball Nacional ja havia estat desactivada pel governador civil uns mesos abans, i el diari progressista *La Opinión Pública* també havia tancat, víctima de la persecució governativa.

Sembla que la patronal havia fet un mal càlcul, massa coses havien fallat en la seva estratègia. En primer lloc, s'havia escindit el bloc social local sobre el qual assestar la seva base i projectar-se amb força cap a l'exterior; el capità general, un dels líders moderats més afins a les seves posicions, havia abandonat l'empresa, i les noves autoritats es mostraven més dòcils amb el Govern central. Per contra, els progressistes havien jugat lleialment i l'opinió moderada de la ciutat s'havia decantat obertament a favor dels fabricants. Però el preu que haurien de pagar pel desafiament que havien fet al Govern seria massa car: prescindir de la nova trama d'institucions que havien de modernitzar el teixit econòmic de la ciutat, i ni tan sols podrien comptar amb l'Ajuntament, paralitzat com estava per un episodi que tothom volia oblidar.

El balanç resulta desigual. A curt termini decebedor. Al capdavall, el sistema polític ultrarestrictiu que els moderats havien aplicat a la ciutat al llarg de sis anys havia fet impossible la necessària tasca d'integració de tots els grups socials en el projecte de la burgesia industrial, que tampoc havia disposat dels instruments de poder per establir la seva hegemonia. Sembla una debilitat excessiva per a una ambició tan gran.

Tanmateix els canvis que tenen lloc a Madrid aviat modificaran substancialment el panorama; la caiguda de Narváez i la designació d'un Govern presidit per Bravo

20. Una biografia d'aquest fabricant i polític és la de Roser SOLÀ I MONTSERRAT (2001), *Joan Vilaregut i Albalfull: Industrial i progressista (Barcelona, 1800-1854)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Murillo serà l'ocasió d'unes noves eleccions. Si el cost havia estat alt per a la patronal i per als progressistes, encara ho havia estat més per al partit moderat de la ciutat; els fabricants i l'opinió burgesa, en general, els van girar l'esquena. Una candidatura de coalició democratoprogressista, formada per Estanislau Figueres, Ildefons Cerdà, Domènech i Vilaregut, es va imposar en primera convocatòria.

Es posa de manifest, una vegada més, la inoperància dels mecanismes ordinaris de la política moderada a Barcelona. Sense la figura d'un capità general fort i el suport dels fabricants, el partit moderat ni tan sols és capaç de presentar una candidatura sòlida a les eleccions a Corts, ni la premsa governamental li dóna suport.

La gestió d'excepció ha creat una situació excepcional, i a Barcelona el règim ha fracassat; a partir de 1852, quan la divisió dins el moderantisme espanyol sigui evident, a causa dels plans involucionistes de Bravo Murillo, el gruix del conservadorisme barceloní jugarà la carta de les coalicions oposidores, que guanyaran a totes les convocatòries electorals, sigui com a front antireformista, o de manera més explícita en forma d'unió liberal.

No tot serà un joc d'oposició, l'arribada de Santiago Luis Dupuy, al gener de 1852, al corregiment de la ciutat va facilitar, per la seva trajectòria professional —fabricant de seda a València— i per la seva posició política —s'arreglerava en el sector més temperat del progressisme—, un procés de modernització de la gestió municipal que va tenir el seu punt culminant en la redacció d'unes ordenances per a la ciutat que abordaven la regulació de l'activitat industrial per primera vegada a Espanya. L'experiència, tanmateix, tindria un final similar al dels organismes patronals de dos anys abans; l'enfrontament amb les autoritats militars —per assumptes que tot i ser d'interès de la ciutat, estaven, a causa de la legislació especial, en mans militars— va comportar el seu cessament a finals d'any. Tanmateix, la consciència renovada del valor de l'Ajuntament com a instrument pràctic per al desplegament del projecte industrialista de ciutat quedaria plenament instal·lada. L'any següent, començaria la campanya ciutadana per l'enderroc de les muralles i l'eixample il·limitat, que concertaria la voluntat de tots el sectors socials i d'opinió. Finalment, la revolució de juliol de 1854 tindria, si més no, el resultat immediat de facilitar aquest enderroc i engegar els treballs que havien de portar a l'eixample barceloní.

La Barcelona de 1843 a 1854 va ser una ciutat que va viure una experiència completa de transformació a l'economia industrial, i la generació que es va socialitzar en aquest context va necessitar proveir-se de l'instrumental teòric i polític necessari per fer front a aquesta transformació. Va ser, justament, en els anys centrals d'aquesta dècada, quan l'expansió econòmica semblava imparable, i les seves conseqüències socials necessàriament abordables, que a dreta i esquerra del sistema censatari es van bastir projectes, tots ells dominats per l'ideal industrialista.

La profunda crisi política que arran de la desnaturalització de les institucions liberals van desencadenar els governs moderats, es va traduir en una coalició oposi-

tora²¹ que agrupava tots els sectors liberals sota la bandera de la regeneració política i la restitució de les institucions sorgides de la revolució; i aquest pas de posicions purament defensives a la reclamació de reformes de caràcter general, es va veure, també a l'estiu de 1854, com una oportunitat per impulsar el projecte industrialista a escala espanyola, i per encarar una nova etapa de reformes econòmiques, que en part arribarien a concretar-se, tot i que parcialment, en l'etapa del Bienni.

En definitiva, aquest treball vol explicar quines van ser les estratègies polítiques dels grups dirigents barcelonins associats a l'economia industrial —la burgesia industrial— en la construcció de l'Estat liberal espanyol, caracteritzat pel centralisme. Aquestes estratègies anaven dirigides al doble objectiu d'obtenir l'hegemonia interna dins la societat barcelonina, subjecte a les fortíssimes transformacions que la industrialització comportava, amb l'objectiu de gestionar aquestes transformacions i, alhora, influir i participar en un sentit industrialista en els dissenys polítics a escala espanyola, concretament en el procés d'integració de les classes dirigents que la construcció de l'Estat liberal reclamava, i que tenia lloc en un context general de desenvolupament econòmic caracteritzat pels desequilibris regionals, on el cas català va suposar una excepció notòria. En ambdós terrenys, xocarien amb les estructures d'aquest Estat, i amb fortes resistències i oposicions internes.

21. El concepte el prenem de Juan Ramón de URQUIJO Y GORTIA (1984), *La revolución de 1854 en Madrid*, Madrid, Instituto Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), Instituto de Historia Jerónimo Zurita, p. 23 i s.

